

ab

arhitektov bilten • mednarodna revija za teorijo arhitekture
architect's bulletin • international mag. for the theory of architecture

228 / 229

maj / May 2022 • letnik / anno LI

Ženske v arhitekturi • Women in Architecture

Vedno so mi bili blizu poklici, ki imajo moč pozitivno vplivati na življenje ljudi

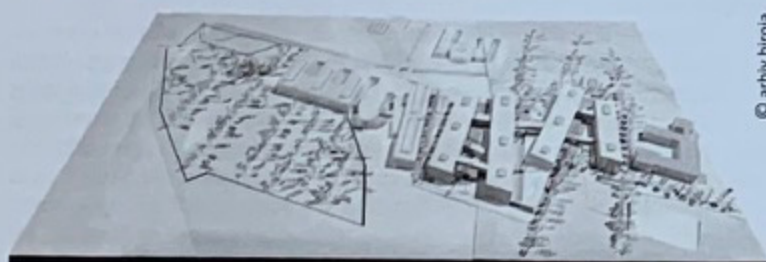
Intervju z Ano Kreč

Pogovarjala se je Mika Cimolini

Ana Kreč (1983) deluje v okviru arhitekturnega biroja svet vmes, ki je sprva deloval kot neformalni kolektiv arhitektov, od leta 2014 pa je podjetje; Ana ga je ustanovila skupaj z Juretom Hrovatom. Njun glavni motiv je prevpraševanje, raziskovanje in izpostavljanje prostorskega, družbenega in neformalnega učnega potenciala »vmesnih« prostorov v javnih (in predvsem obstoječih) slovenskih izobraževalnih zgradbah. Ana Kreč je doktorska kandidatka na KU Leuven v Belgiji, hkrati pa je tudi asistentka v seminarju na Fakulteti za arhitekturo v Ljubljani. Leta 2019 je bil svet vmes za svoj projekt raziskovanja vmesnega šolskega prostora prek gradnje vzorčnih primerov nominiran za Plečnikovo medaljo za prispevek k bogatitvi arhitekturne kulture.

© Jana Jocič

© arhiv biroja

Alternativna lokacija za UL FS in FFA, 1. faza – urbanizem; natečajni predlog zunaj konkurence, priznanje za »kakovostno intelektualno provokacijo«, svet vmes, Kolektiv Tektonika, Terroir, 2020

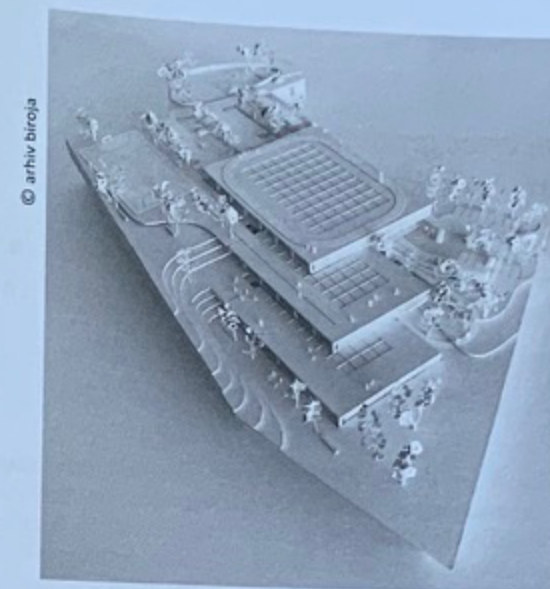
Kakšna je tvoja izkušnja v zvezi z delovanjem na področju arhitekture, glede na to, da si ženska? Dojemaš arhitekturo kot moški ali kot ženski poklic? Moje stališče glede tega vprašanja je podobno stališču danske arhitektke Dorte Mandrup, ki meni, da smo ženske preprosto kreativne osebe, delujoče znotraj ustvarjalnega področja arhitekture, ter da se pri tem zanašamo predvsem na svoje sposobnosti in na večplastni nabor svojih spretnosti, s katerimi delujemo v svojem poklicu. Ta nas postavlja pred vedno bolj kompleksne izzive. Poklica arhitekta zato ne dojemam ne kot ženski ne kot moški poklic. Predvsem stremim k profesionalnemu načinu opravljanja poklica ter od moških in od žensk pričakujem enako raven profesionalnosti.

Ali tvoj spol kakorkoli vpliva na tvoje delo? Si kdaj opazila razliko med spoloma? Ali to opažaš na fakulteti, na gradbišču, med strokovnimi debatami? Kje smo arhitektke po tvojem mnenju najbolj prikrajšane in kje je naša prednost? Se ti zdi, da se moški zaradi naraščajoče feminizacije arhitekturnega poklica počutijo ogrožene?

Bolj kot spol na moje delo vplivajo pretekle izkušnje – lastna »banka spomina«. Sem prištevam svojo vzgojo, vrednote, ki temeljijo na vztrajnosti, disciplini, točnosti in zanesljivosti, družino, prijatelje in okolje, v katerem živim, osebne in delovne izkušnje, pridobljene doma in v tujini, izobraževanje, potovanja, raziskovanje ter željo po nenehnem širjenju osebnega obzorja. Menim, da osebne vrednote, dejanja, besede, projekti in način dela o arhitektu povedo veliko več kot pa to, katerega spola je. Spomnim se sicer konkretnih primerov, povezanih s spolom, iz časa študija, od opazk, da so študentje moškega spola, ki so se igrali z lego kockami, za arhitekturo bolj nadarjeni kot ženske, ki naj bi se igrale s punčkami, do situacije s kolegico, ki je v zadnjem letniku fakultete zanosila. Zdaj že pokojni profesor je komentiral, naj si jo dekleta dobro ogledamo in se odločimo, ali bomo postale projektantke ali pa bomo porivale voziček, kar se mi je zdelo popolnoma neprimerno in žaljivo. Neki drug profesor pa je med študentkami arhitekture promoviral študentsko delo hostes na vinskem sejmju, v smislu, naj si tam najdejo bogatega moža, saj kot arhitektke v tem poklicu nikoli ne bodo uspele, itd. – takšnih prigod je bilo polno; kar se mi zdi z današnje perspektive najbolj boleče, pa je to, da smo bile takrat ob teh neprijetnih situacijah vse tiho, čeprav so nas opazke zabolele. S tem smo žal samo potrjevale njihovo prepričanje in utrjevale seksistično kulturo, ki je v našem poklicu še danes zakoreninjena. Močno upam, da bi študentke danes reagirale drugače.

kolektiv svet vmes (Jure Hrovat, Ana Kreč, Katja Paternoster, Dorian Vujanović, Marko Kavčič, Amadej Mravljak)

Ana Kreč

OŠ Preska v Medvodah, zvišano priznanje na arhitekturnem natečaju, 2019

»Poklica arhitekta zato ne dojemam ne kot ženski ne kot moški poklic. Predvsem stremim k profesionalnemu načinu opravljanja poklica ter od moških in od žensk pričakujem enako raven profesionalnosti.«

Menim, da imamo do določene mere ženske na večjem gradbišču še vedno problem, saj se moramo vedno znova dokazovati – vodji gradbišča, nadzoru ... Jaz in kolegica arhitektka iz biroja na gradbišču velikokrat dobiva vprašanje »za mladi arhitektki«, medtem ko mojega partnerja naslavlja jo z »gospod arhitekt«. Tudi ko stojimo v ozkem krogu na gradbišču, kdo od izvajalcev sploh ne poda roke, čeprav se vsi moški med sabo rokujejo (dokler jih partner ne opozori na to, ko naju predstavi kot arhitektki). So pa tudi primeri (predvsem pri interierju, materialih, atmosferi prostora ...), ko se zdi, da se naročnik včasih raje pogovarja z žensko.

Glede na to, da se ukvarjaš z izobraževalno arhitekturo, misliš, da ima spol kakšno vlogo pri tem? Je zaradi tega morda tvoja pozornost bolj usmerjena na uporabnika, tvoja arhitektura pa manj deterministična? Ali se ti zdi, da lahko ženska prav tako ustvari »mačo« arhitekturo?

Preprosto se mi zdi polje vzgojno-izobraževalne arhitekture najbolj zanimivo, saj lahko projektiranje kombiniraš z raziskovanjem. Prav tako gre za specifično znanje, kjer se povezuješ s filozofijo, pedagogijo, psihologijo, medicino ... Gre za kompleksne projekte z veliko deležniki. Arhitekt predstavlja samo enega izmed mnogih glasov, ki prispevajo k debati za skupno mizo, ko se odloča o prihodnosti vzgoje in izobraževanja generacij otrok, na katere vzgojno-šolski objekt s svojo pojavnostjo in zasnovno seveda močno vpliva. Bolj kot spol se mi zdi pomembna zmožnost spoštovanja drugih in poslušanja nasprotne strani, sintetiziranja, delovanja v večji skupini, potrpljenja ... So to izključno ženske lastnosti? Mislim (upam), da ne. Gledano zgodovinsko je bila tema izobraževanja in igre transdisciplinarno tudi v moški domeni. Poleg Marie Montessori so tu še Friedrich Fröbel, Rudolf Steiner, Johan Huizinga, Ivan Illich, John Dewey ... Le Corbusier je na stehi svojega Unitéja v Marseillu zasnoval igralno enoto za vrtec, pod njo pa majhen bazen – čofotalnik za igro otrok (no, to igrišče za otroke je sicer zasnovala prav ženska, angleško-kanadska arhitektka Blanche Lemco van Ginkel, ki je takrat delovala v Le Corbusierovem studiu). Nato je tu še Aldo van Eyck, ki je s svojo »galaksijo igrišč« spremenil povojni Amsterdam, ali pa Herman Hertzberger, ki je v intervjujih večkrat poudaril, da mu je prav snovanje izobraževalne arhitekture najljubše in mu v arhitekturi pomeni največji izziv. Navsezadnje pa je tu tudi hrvaški arhitekt Vedran Mimica s svojo odmevno knjigo *Notes on Children, Environment and Architecture*, in še bi lahko naštevali. V Sloveniji so med drugimi Danilo Fürst, Stanko Kristl in Emil Navinšek naredili največje eksperimente prav v izobraževalni arhitekturi. Sploh Stanko Kristl nepristano govori o »malih plazilcih« in načrtuje svoje objekte skozi perspektivo uporabnika, naj bo to otrok ali pa bolnik, stanovalec ... Kaj sploh pomeni »mačo arhitektura«? Morda se v tem vprašanju že

skriva manjši predsodek, saj se vprašanje glasi: Ali se ti zdi, da lahko ženska prav tako ustvari »mačo« arhitekturo? Ali bi jo morala? Je to ideal? O kakšni arhitekturi tu pravzaprav govoriva? Ali govoriva o njeni velikosti, vertikalnosti, hladnosti, faličnosti? Moč intervencije ni nujno definirana z njeno velikostjo ... Ali govoriva o nekakšni izjemni avtonomnosti arhitekta, ki se ne odziva na želje uporabnika? Ali gre za podpisovanje velikih poslov? Poznam arhitektke v Sloveniji, ki delajo stolpnice, podpisujejo velike posle in »po desni« prehitvajo moške kolege, če lahko to razumem kot »mačo« delovanje. Arhitektura ni ne feminilna ne »mačo« ... Arhitektura te lahko privzdigne ali pa te pusti ravnodušnega. Avtorji so v obeh primerih tako ženske kot tudi moški. Osebo bi si želela, da bi bil arhitekt predvsem človek (moški ali ženska), ki dela v dobro ljudi in okolja. Je v odgovorni službi javnega interesa, in (vsaj zame) ne nekakšno avtonomno bitje, ki se ločuje od drugih ljudi in se povzdiguje na raven demiurga.

Zdi se, da se nihče v arhitekturi ne ukvarja s končnim uporabnikom, na primer učencem, ki je vržen v ta proces, v ta šolski stroj. Ravnatelj se ukvarja s seznamom prostorov ...

Ne vem, ali lahko kar posplošiva, da se nihče ne ukvarja s končnim uporabnikom. Sama poznam kar nekaj slovenskih arhitektk in arhitektov, ki aktivno delujejo znotraj polja vzgojno-izobraževalne arhitekture in ne glede na toge programske naloge, majhne proračune, zahtevne lokacije, številne deležnike in probleme *in situ* ne prestando razmišljati o končnem uporabniku ter uspešno prepričajo naročnika v »neka več«. To jim uspe predvsem z veliko mero potrpežljivosti, jasnim argumentiranjem, iskanjem alternativnih rešitev, mnogimi izkušnjami iz preteklih projektov, željo po (prostorskem) izobraževanju drugih ter razlaganju uspešnih domačih in tujih precedensov, v katere globoko verjamejo. Včasih gre zadeva zavoljo lastnih vrednot, znanja in prepričanj arhitekta, ki temeljijo na letih izkušenj in raziskovanja, celo tako daleč, da je pripravljen »zastaviti« lastno licenco, zavarovanje in svoj biro ter tvegati tožbo ali zavrnitev uporabnega dovoljenja, da se določeno del objekta ali detalj izvede po projektu, in ne vedno slepo po pravilih – npr. po Pravilniku o normativih in minimalnih tehničnih pogojih za prostor in opremo vrtca ali po Navodilih za graditev osnovnih šol v RS – ki žal ne predvidevajo vseh možnih situacij, ki se zgodijo na terenu, niti ne sledijo sodobnim vzgojno-pedagoškim paradigmam. Včasih bi slepo sledenje tem navodilom in pravilnikom v vseh pogledih privedlo do resnično slabše arhitekture in uporabniške izkušnje. Zato izkušen arhitekt, ki mu za prostor in uporabnika ni vseeno, tvega. Temu bi se sicer dalo popolnoma izogniti, če bi država in MIZŠ dejansko imela vizijo za gradnjo sodobnih in kakovostnih šol ter bi bila s tem pravilnike in navodila primorana ustrezno posodabljati.

»Šolo ali vrtec gradimo za naslednjih petdeset, če ne kar osemdeset let, zato morata biti zasnovana vizionarsko in »prožno« – tako v prostorsko-pedagoškem in zdravstvenem kot tudi v trajnostnem smislu.«

Obstajajo sicer mnogi drugi arhitekti, ki menijo, da njihovo delo zajema izključno izrisovanje programske naloge (brez preizpraševanja) in da je odgovornost tistega, ki jo zasnuje, da je ta ustrezno pripravljena. S tem se deloma sicer lahko strinjam. Žal je njihova priprava podplačano in hitro opravljeno delo, ki sloni na programskih nalogah in pravilnikih iz preteklosti. Redkokdaj jih v roke dobijo usposobljeni arhitekti, ki so za področje, za katero oblikujejo nalogo, dejansko specializirani. Nikjer ni delo pripravljavca programske naloge bolj pomembno in odgovorno kot pri vzgojno-izobraževalni arhitekturi, saj z njo vplivamo na učno okolje, življenje, delo, atmosfero, t. i. *well being* (dobro počutje, ki ga od leta 2015 dalje meri celo PISA). Ta naj bi dokazano vplival na akademski uspeh otrok ter na delovno vnetje in uspešnost vzgojno-pedagoških delavcev.

Šolo ali vrtec gradimo za naslednjih petdeset, če ne kar osemdeset let, zato morata biti zasnovana vizionarsko in »prožno« – tako v prostorsko-pedagoškem in zdravstvenem kot tudi v trajnostnem smislu. Prav zato bi bilo smiselno najti način, kako bi lahko pred končnim oblikovanjem programske naloge investirali še v »fazo 0«, kot jo poznajo v Nemčiji. Tam jo je prek nacionalnega razpisa pred leti uvedla neodvisna neprofitna fundacija za mladino in družbo Montag Stiftung Jugend und Gesellschaft, ki se zavzema za pravične in kar najboljše razvojne in izobraževalne možnosti mladine. V Nemčiji se izraz *Phase Null* nanaša predvsem na delitev delovnih faz glede na razpored plačil za arhitekto in inženirje; ta je prej določal storitvene faze 1–9, vendar ne vnaprej načrtovane »faze 0« oz. načrtovanja podpore ob zagonu objekta (»faza 10«). Danes sta tako faza 0 kot tudi faza 10 zanje pomembna dejavnika uspeha pri načrtovanju visoko zmogljivih šolskih zgradb. Cilj faze 0 je po mnenju fundacije Montag Stiftung razviti trajnosten vsebinsko-prostorski koncept na mejniku med pedagogiko in arhitekturo. Ta naj bi temeljil na močni viziji prihodnosti določene šole in naj bi postal temelj za besedilo programske naloge. Vizijo in prihodnost šole v Nemčiji tako določi širša skupnost: dijaki, učitelji, pedagoški eksperti, starši, predstavnik občine, vodstvo šole, podporno osebje, za fazo 0 usposobljeni arhitekti, predstavniki medicinske stroke itd., ki sodelujejo v tej financirani participatorni fazi. Šele nato se vse skupaj »prevede« v programsko nalogo in se organizira arhitekturni natečaj. Rezultat so izredno raznolike in po viziji faze 0 krojene šole.

Ob tem se sprašujem, kdaj smo pri nas v zadnjih dvajsetih letih katerokoli programsko nalogo pričeli participatorno, s pogovorom o viziji in prihodnosti šole? Kdaj smo arhitekti z naročnikom in drugimi deležniki prepričali njihov obstoječi način poučevanja in dela, morda tudi t. i. »skriti kurikul«? Kdaj smo se nazadnje pogovarjali na stičišču med pedagogiko in arhitekturo in to dejansko prevedli v zgrajeni projekt, ki bi lahko deloval kot nekakšna študija primera?

Dejstvo je, da naši državi in z njo MIZŠ ne glede na vse družbene, ekonomske, okoljske, digitalne in druge krize, ki jih v naša življenja vnaša neoliberalni model, zadnjih dvajset let ne uspe narediti korenitega premika na področju izobraževalne arhitekture oz. ji pripisujeta vedno manjšo vrednost. Tudi v raziskovanju, kot je bil na primer 12,5 milijona evrov težki javni razpis za »razvoj in udejanjanje inovativnih učnih okolij in prožnih oblik učenja za dvig splošnih kompetenc«, ki sta ga v letu 2017 razpisala MIZŠ in Evropski socialni sklad, ni bilo niti enega stebra, ki bi podprl razvoj inovativnega (fizičnega) učnega okolja. Slednje se po Dumontovi in Istancau uvršča v eno izmed štirih ključnih dimenzij, ki s svojo dinamiko bistveno vplivajo na učno okolje, in sicer so to: 1. učenec (kdo?), 2. učitelj in ostali učni eksperti (s kom?), 3. vsebina (kaj?) ter 4. objekt in tehnologija (kje in s čim?). Šolsko arhitekturo uvrščamo v četrto skupino, in zato jo

© Mátész Paternoster

Avla 9 okvirov – Gimnazija Poljane, svet vmes, 2015

moramo, ko se pogovarjamo o učnih okoljih, obravnavati vsaj enakovredno, če ne celo kot »krovno ali povezovalno kategorijo«, kot trdita arhitekta Blenkus in Zorc, ki menita, da »arhitektura ne le omogoča, temveč tudi pogojuje in usmerja odnose med deležniki in učnim okoljem«.

Glede na to, da imaš biro s svojim partnerjem, kakšno je tvoje stališče do arhitekturnih parov? Kako se dopolnjujeta kot partnerja v zasebnem oz. v poklicnem življenju? Kako gledaš na profesionalno delovanje v partnerstvu in kako na spajanje osebnega in partnerskega življenja s poklicno prakso?

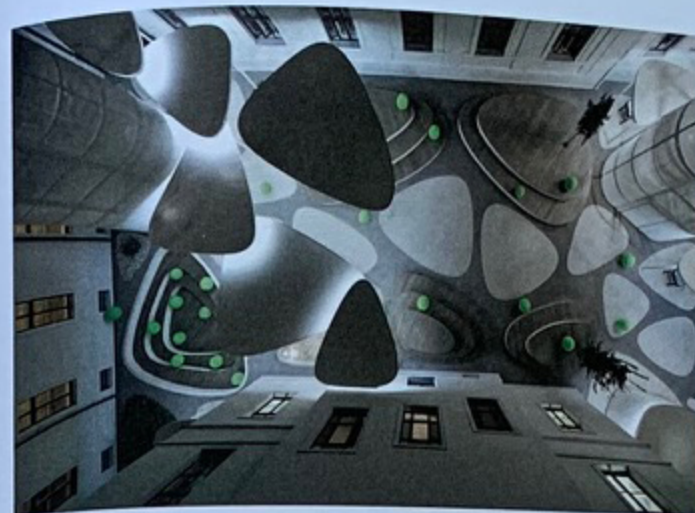
Še pred ustanovitvijo arhitekturnega biroja leta 2014 smo v letu 2010 začeli kot neformalni kolektiv štirih arhitektov. Po nekaj letih skupnega delovanja se je pokazalo, da imamo zelo različne osebne vrednote in tudi zelo nasprotujoče si poglede glede razvoja naše prakse. Zato smo konec leta 2016 stopili vsak na svojo poklicno pot.

Morda je v arhitekturi celo lažje, če ustvarjaš s partnerjem, ki te spremlja tudi v zasebnem življenju. Kot sem omenila že prej, doživljam arhitekturo bolj kot življenjski stil, in ne kot delo od 8h do 16h. Meje med prakso in osebnim življenjem skoraj ni. Na neki način razmišljanje o arhitekturi prežema najino življenje in vpliva na to, s kom se druživa, kaj se pogovarjamo, kam potujemo, kaj si ogledujemo, bereva itd. Ker je arhitektura projektno orientirana in na trenutke izredno stresno ter zahtevno delo, se mi zdi, da je skoraj nujno, da imaš na drugi strani nekoga, ki »trpi« s tabo, te podpira, spodbuja in predvsem razume način dela arhitektov. Vesela sem, da sva oba v tem poklicu. Menim, da so arhitekturni pari poslovno in kreativno kar uspešna kombinacija, in mogoče jih je prav zato skozi zgodovino tudi bilo toliko, npr. zakonca Eames, Smithson, Denise Scott Brown in Robert Venturi, Anne Lacaton in Jean-Philippe Vassal, Mark Wigley in Beatriz Colomina, pri nas Marta in France Ivanšek, Tina Gregorič in Aljoša Dekleva, in še bi lahko naštevali.

Se ti zdi, da bi se morala kot arhitektka naučiti npr. bolje usklajevati zasebno in poklicno življenje, da bi morala drugače ali bolje upravljati svoj čas? Tvoj (zasebni in poklicni) partner Jure Hrovat je bil mnenja, da se ženskam spremeni življenje, ko imajo otroke in takrat usklajevanje zasebnega in poklicnega življenja postane težavnejše. Kako meniš ti?

Jure meni, da je največ, kar lahko naredimo za človeštvo, to, da nimamo otrok (*smeh*). Če že, bi osebno prej kot to, da bi imela lastnega otroka, tega raje posvojila, saj meniva, da je otrok, ki nimajo družin in živijo v slabih razmerah, čisto preveč.

Težko komentiram, kako se počutijo ženske, ki so arhitektke in imajo otroke, saj jih sama nimam. Lahko samo opazujem in posredujem to, kar slišim od drugih. Gotovo ni lahko, sploh za tiste, ki imajo doma partnerje zunaj arhitekturne stroke, ki imajo lastno kariero. V teh situacijah imajo moški zelo malo posluha za situacije, ko je ženska zaradi določenega roka pri projektu primorana dlje časa ostati v biroju, kot je bilo predvideno. Vsekakor se je situacija s koronavirusno boleznijo samo še poslabšala, sploh na račun žensk, ki so prevzele ogromno opravil – od kuhe trikrat na dan do učenja otrok

Šolski atrij – Gimnazija Poljane, svet vmes, 2017

v dopoldanskem času, vodenja gospodinjstva in službe od doma itd. Ob takem tempu je nemogoče ostati zbran in ob tem še projektirati oz. prirediti koordinirati projekt v večernih urah. Vsem ženskam, ki jim je to uspelo prej, zdaj ali jim še bo v prihodnosti, »kapo dol«. Sama si ena izmed njih, pa Špela Videčnik in Nina Granda, Tina Gregorič, Maruša Zorec, Polona Filipič Gorenšek, Maša Cvetko, Alenka Korenjak in mnoge druge.

Sama »zdravega« ravnotežja med arhitekturo in prostim časom nimam, kar se sicer trudim izboljšati (*smeh*). Včasih imam ogromno dela, drugič manj. Včasih nimam navdih, drugič se »vklapim« ravno ob 18h, ko bi šli vsi domov. Je pa res, da vstajam že zelo zgodaj, da imam nekaj časa izključno zase, za šport, za popolno tišino, ko še ne brnijo telefoni. To je edini čas, v katerega se nihče ne zajeda, medtem ko so popoldnevi in večeri po birojskem ali fakultetnem delu večkrat povezani še s kakšnimi razstavami, predavanji, okroglimi mizami itd.

Kaj si se sploh odločila postati arhitektka? Si imela kakšen vzor v družini ali okolju? Kaj je vplivalo na tvojo odločitev?

Vedno so mi bili blizu poklici, ki vključujejo stik z ljudmi in imajo moč pozitivno vplivati na njihovo življenje. Zanimali so me sociologija, pravo, zgodovina, jeziki, šport, biologija ... Oče mi je v mladosti celo privzgojil ljubezen do vojaških letal in letalonosilk, ki so se mi zdele izjemne v svoji kompaktnosti, kompleksnosti, prepletu funkcij, ki jih opravljajo. Vzornikov za arhitekturo v družini žal nisem imela. Je pa res, da smo vse ženske v družini bolj kot ne izbrale poklic, ki se povezuje z izobraževanjem in ljudmi. Moja babica je bila učiteljica prvega razreda, mama pa fizioterapevtka. Morda sem imela srečo, da smo za prenove doma vedno najeli arhitekto –

vizualizacija: arhiv biroja

Vrtec Kočevje, 1. nagrada na natečaju, svet vmes in Kolektiv Tektonika, 2018

»Kdaj smo se nazadnje pogovarjali na stičišču med pedagogiko in arhitekturo in to dejansko prevedli v zgrajeni projekt, ki bi lahko deloval kot nekakšna študija primera?«

mamino prijateljico; ta je nekoč videla moj portfolio črno-belih fotografij, se nad njimi navdušila in me nato podprla v moji ideji, da sledim svoji najboljši prijateljici iz srednje šole na sprejemni izpit na Fakulteti za arhitekturo. Od takrat dalje nato nisem niti enkrat podvomila, ali sem se odločila prav.

Ugotovili smo tudi, da se je verjetno veliko projektantk vpisalo v zbornico prav po zadnji krizi v letih 2008/2009. Morda je vzrok za feminizacijo poklica tudi to, da cene projektantskih storitev padajo?

V arhitekturni dejavnosti moramo najprej doseči, da bo naš poklic (ponovno) cenjen. Ko govorimo o delovanju v arhitekturni stroki, se ne moremo pogovarjati o minimalnem možnem standardu preživetja. Saj smo vendarle inženirji, ki so študirali mnogo let in poleg tega nosijo precejšnjo odgovornost. Tako kot zdravniki ali odvetniki smo upravičeni do dostojnega plačila, če smo projekt kompetentno opravili. Dokler bodo premnogi arhitekti metali slabo luč na celotno arhitekturno stroko z nizkimi cenami in slabimi storitvami, ne bo mogoče dvigniti ugleda stroke, niti znotraj nje vzpostaviti sistema, v katerem bodo ljudje za svoje delo dostojno plačani. Zbornica bi morala opozarjati na projektante, ki na tržišču ponujajo pre nizke cene. Lahko bi spremljali ponudbe, ki jih arhitekti podajo na javna naročila. To so javno dostopne informacije. Dovolj bi bil semafor z določenimi kriteriji: pre nizka cena, zadovoljiva cena, normalna cena. Potreben je tudi medsebojni nadzor med kolegi po nizozemskem principu (t. i. »Weltstand« komisija, op. p.), kjer si arhitekti med sabo ocenjujejo projekte. Komisija to delo vzame nase, ker čuti odgovornost do prostora in družbe, v katero želi poseči s čim boljšo arhitekturo. Potrebna sta komunikacija med arhitekti in skupno prizadevanje za kar najboljšo arhitekturo.